

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21.04.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 04.10.2025

Sezgintürk, P. (2025). Batı'daki Doğu İmgesinin Çanakkale Savaşıyla Değişmesi. *HUMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(26), 338-350. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1681046>

BATI'DAKİ DOĞU İMGESİNİN ÇANAKKALE SAVAŞIYLA DEĞİŞMESİ

Pınar SEZGİNTÜRK¹

ÖZ

Tarihimize yön veren en önemli zaferlerden biri olan, Yeni Türkiye'nin temellerinin atıldığı, Millî Mücadele'nin önünü açan Çanakkale Savaşı, yalnız Türk Milleti için değil savaşa katılan ya da katılmayan tüm milletler için iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir olay olarak hafızalara kazınmıştır. Bu nedenle yalnızca tarihçiler tarafından kaleme alınan yerli ve yabancı tarih kitaplarında yer almakla kalmamış gerek gezginler gerekse de yazarlar tarafından da yazınsal yapıtlarda bu savaşın anlatımı yapılmıştır. Olağanüstü bir zafer olarak değerlendirilen Çanakkale Savaşı'nı farklı kaynaklardan okumak, anlamak ve tartışmak, resmin bir bütün olarak görülmesine katkı sağlayacağı bir gerçektir. I. Dünya Savaşı'nın kaderini belirleyen Çanakkale Savaşı'nda bozguna uğrayan, arzu ettikleri hedeflere ulaşmadan, ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalan milletlerden biri de Fransızlardır. Gelişmiş bir ülkenin sosyal ve kültürel değerleriyle yetişmiş Fransız askerler için Doğu imgesi, yalnızca yazınsal metinlerde karşılaştıkları kalıp imgelere sahiptir. Cepheye ulaştıklarında sahip oldukları imgeye uymayan bambaşka gerçeklerle karşılaşır, cephedeki tanıklıklarını yazarak cehennemde sağ kalmak için gereken gücü bulmaya çalışırlar. Çanakkale Savaşı'nın meydana geldiği ortamı ve karşı cepheye yaşanan gerçekliği yansıtan Jean Leymonnerie'nin *Journal d'un poilu sur le front d'Orient*, 1915 (2003) ve Francine Saint-Ramond'un *Les désorientés: expériences des soldats français aux Dardanelles et en Macédoine, 1915-1918* (2019) adlı yapıtları tarihsel eleştiri yöntemi çerçevesinde incelenerek, Çanakkale Savaşı'nın yalnızca Türk Tarihi için değil Fransız Tarihi için de ne kadar önemli olduğu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Fransa, Tarihsel eleştiri yöntemi, Savaş hafızası, Doğu imgesi

CHANGING EASTERN IMAGE IN THE WEST WITH THE BATTLE OF THE DARDANELLES

ABSTRACT

One of the most significant victories in our history, the Battle of the Dardanelles lays the groundwork for New Turkey and opens the door for the National Struggle. It is remembered as a groundbreaking and breathtaking event not only by the Turkish people but also by all the other countries that were involved in the conflict. Because of this, this conflict was not only mentioned in books on both internal and foreign history published by historians, but it was also described in literary works by writers and travelers. It is a reality that reading, comprehending, and talking about this war will help one see the big picture. The French were among the countries who sustained significant losses, were forced to withdraw without achieving their intended objectives, and were defeated in the Battle of the Dardanelles, which decided the outcome of the First World War. For French soldiers who were raised with the social and cultural norms of a developed nation, their image of the East was limited to the stereotypes they read about in literature. When they reach the front, they encounter completely different realities that do not fit the image they had, and they try to find the strength to survive in hell by writing down their testimonies from the front. By examining Jean Leymonnerie's *Journal d'un poilu sur le front d'Orient*, 1915 (2003) and Francine Saint-Ramond's *Les désorientés: expériences des soldats français aux Dardanelles et en Macédoine, 1915-1918* (2019), which capture the atmosphere of the Battle of the Dardanelles and the reality on the other side, through the lens of historical criticism, it will be attempted to demonstrate the significance of the battle for both French and Turkish history

Keywords: Battle of the Dardanelles, France, Historical criticism method, War memory, Eastern image

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, psezginturk@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6820-7150>

Giriş

Çanakkale Savaşı'nı unutulmaz bir diriliş, yeniden doğuş anıtı olarak betimleyen Özakman (2008, s. 15), Çanakkale Savaşı'nda yaşananların doğru anlaşılabilmesi için, gerçeği yansıtmayan söylencelerden arındırılmış bir şekilde dirilişi bir bütün olarak değerlendirmenin önemini vurgular. Kurtuluş Savaşı'nın temellerinin atıldığı, Türk askerinin yenilmezliğinin yeni bir kanıtı olan Çanakkale Savaşı tarihine farklı açılardan bakmak kuşkusuz bu savaşın bir bütün olarak anlaşılmasına katkı sağlar. Büyük bir yenilgiye uğramış olmalarına rağmen, Çanakkale cehennemini yaşayan diğer milletler gibi Fransızlar da Mustafa Kemal başta olmak üzere Türk ordusunun gücüne tanık olmuş, Çanakkale Savaşı ve o dönemle ilgili kaynak niteliğinde sayılabilecek çok sayıda yapıt kaleme almıştır. Bu bağlamda, Fransızlar tarafından kaleme alınan Çanakkale Savaşı'nın meydana geldiği ortamı ve karşı cephede yaşanan gerçekliği yansıtan yapıtlar tarihsel eleştiri yöntemi çerçevesinde ele alınacaktır. Hem yazınsal özelliği olan hem de tarihe ışık tutacak belge niteliği taşıyan Jean Leymonnerie'nin *Bir Fransız Askerin Doğu Cephesi Günlüğü* (Journal d'un poilu sur le front d'Orient, 1915 (2003)) ve Francine Saint-Ramond'un *Şaşkın Fransız askerlerinin Çanakkale ve Makedonya'daki deneyimleri, 1915-1918* (Les désorientés: expériences des soldats français aux Dardanelles et en Macédoine, 1915-1918 (2019)) adlı yapıtları incelenerek, Çanakkale Savaşı'nın yalnızca Türk Tarihi için değil Fransız Tarihi için de ne kadar önemli olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir yapıtı tam anlamıyla değerlendirebilmek için yazıldığı çağın özelliklerinin göz ardı edilmemesini, yazarının dünya görüşü ve sanat anlayışının yapıt üzerindeki etkisinin dikkate alınmasını savunan tarihsel eleştiri yöntemi, konu ile ilgili yapacağımız araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturacaktır. Çünkü "eseri tarihsel çerçevesi içine yerleştirerek daha iyi anlamak için bazen yazıldığı çağın dünya görüşünü, inançlarını ve bunların meydana getirdiği uzlaşımları bilmek gerekir" (Moran, 2010, s. 79).

Yabancı kaynaklardan hareketle Türkiye'de gerçekleştirilen Çanakkale Savaşıyla ilgili çalışmalara bakıldığında; İngilizlerin², Anzakların³, Almanların⁴ ve Rusların⁵ bakış açıları dikkate alınarak yapılan yayınlar ve tezler olmasına rağmen savaşa katılan uluslardan biri olan Fransızların gözüyle Çanakkale Savaşı, Jean Giraudoux⁶ ve Pierre Miquel⁷ tarafından kaleme alınan yapıtlarla ilgili az sayıda yapılan çalışmalar dışında, kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Oysaki İtilaf Devletleri safında yer alan Fransızlar da belirli bir amaç güderek savaşa katılmış, aynı tarafta savaştığı diğer uluslar gibi maddi manevi çok büyük kayıplar vererek bu savaşı kaybetmiştir. Bu nedenle Çanakkale Savaşı, Fransız yazınında da büyük yankı uyandırmış, Türk Tarihinin en büyük zaferi karşı cepheden birçok yapıtta anlatılmıştır. Türkleri dize getirerek Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını yarıp geçme (Miquel, 2006, s. 34) umuduyla başlatılan savaşta bir tarafta çoğu bilinçsizce katılmak zorunda bırakılan, nereye gittiklerini niçin savaştıklarını bile bilmeden Fransa'dan, Cezayir'den, İngiltere'den,

² Naci Koç, *İngilizlerin Gözüyle Çanakkale Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

³ Nilgün İnce, "Anzak Gözüyle Türk Askeri ve Atatürk", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 10, S. 30, 1994, s. 721-723. Alev Karaduman, "Çanakkale Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Anzakların Savaşa ve Türklere Yaklaşımı." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2016, s.141-151.

⁴ Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi" *Belleten*, C. 80, 2016, s. 899-938.

⁵ Mehmet Ali Bingöl, *Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

⁶ Ahmet Özkan, "Aşk ve Savaş: İki Ateş Arasında Jean Giraudoux", *IV Uluslararası Gelibolu Sempozyumu Yüzüncü Yıl: Tarih, Efsane ve Milli Muhayyile*, İstanbul, 2007, s. 505-518.

Şerife Arzu Etensel İldem, "Jean Giraudoux' s Gallipoli: A Representation of Continents in War" *Çanakkale 1915 Tarih, Edebiyat ve Sanat*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 465-475.

⁷ Hakan Soydaş "Pierre Miquel'in Çanakkale Cehennemi Romanında Savaşın Öteki Yüzü ve Türkler" *Türk Tarih Kurumu - I. Dünya Savaşı'nın Hukuki ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu*, 2017.

Nazım Emre Gümüş, *Tarihsel roman çözümlemesi örneği: Pierre Miquel'in Çanakkale Cehennemi adlı romanı*, 2022. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hindistan'dan, Avustralya'dan ve Yeni Zelanda'dan gelen genç askerler (Miquel, 2006, Arka kapak) diğer tarafta vatanları uğruna canlarını hiçe sayan, kısıtlı savaş imkânlarına rağmen çok büyük manevi güce sahip Türk askerleri: “Türkler vatanları uğruna savaşıyorlardı, peki ya onlar? 1915 yılında ayak bastıkları Çanakkale'nin daracık sahillerinde on binlerce ölü bıraktılar arkalarında. Ve dirençlerini kıramadıkları Türkler karşısında yenilgiye uğramış, başları önlerinde giderken onlarca soru vardı kafalarında...” (Miquel, 2006, Arka kapak). Çanakkale Savaşı hakkında düşüncelerini, deneyimlerini ve anılarını yazan tarihçiler ve yazarlar dışında çok sayıda Fransız askeri de savaş yıllarına ait anılarını günlük türünde kaleme almıştır. Savaşta görevli Fransız subay François Charles-Roux'nun Fransa'dan Gelibolu Yarımadası'na geliş sürecini ve savaş anılarını günlük türünde anlattığı *Çanakkale Seferi Günlüğü* (L'Expédition des Dardanelles au jour le jour (1921)) ile bir Fransız subayının gözünden savaş değerlendirilmesi yapılırken, farklı kültürlerin zorunlu olarak bir araya geldiği sosyal ortamın da betimlemesi de yapılır. Latouche-Tréville adlı Fransız firkateyni kaptanı Charles-Henri Dumesnil, savaştan beş yıl sonra savaşla ilgili anılarını anlattığı *Eski Bir Kruvazörün Savaş Anıları* (Souvenirs de-guerre d'un vieux croiseur (1914-1915)) adlı yapıtını anne ve babasına adar. Benzer şekilde Fransız General Joseph Joffre da savaşla ilgili anılarını anlattığı *Mareşal Joffre'un Anıları* (Mémoires du maréchal Joffre (1910-1917)) adlı yapıtında savaşı kaybetme nedenlerinden bahsederken Türk askerinin ne kadar cesur olduğunu da dile getirir (Joffre, 1932). Bu bağlamda, Çanakkale Savaşı'nın kapsamlı bir şekilde ele alınması için İngilizlerin, Anzakların, Almanların ve Rusların kaleme aldığı yapıtların incelenmesi kadar Fransız siyasetçilerinin, tarihçilerinin, askerlerinin ve yazarlarının anlatılarının incelenmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında; Jean Leymonnerie'nin ve Francine Saint-Ramond'un, yukarıda adı geçen yapıtları tarihsel eleştiri çerçevesinde ilk defa incelenerek yapılan çalışmaların Çanakkale Savaşı külliyyatına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Bir Fransız Askerin Doğu Cephesi Günlüğü

“Unutmak mı? Asla!” 1870’li yaşlıların kızgın vasiyeti. Ben de kendi vasiyetimi söylüyorum ve hislerimle bu vasiyeti uzatıyorum “Pişman olmak mı? Asla! Fransa içindi.” Ve bunla birlikte... Ne fedakârlıklar!⁸ (Leymonnerie, 2003, s. 1)

2 Kasım 1932, La Roche-sur Yon

Jean Leymonnerie

“Hatırlamanın iyileştirici gücüne” (Sarlo, 2012, s. 31) inanan ya da “yaralarını sarmak için hatırlayan” (Sarlo, 2012, s. 31) tanıkların kaleminden çıkan anlatılar, “tarih söyleminin kökeninde yer alır” (Sarlo, 2012, s. 33). Tanıklığın özünün bellek olduğunu vurgulayan Sarlo’ya (2012) göre “kuşkusuz bellek tarih için ahlaki bir itki ve aynı zamanda beslendiği kaynaklardan biri olabilir” (s. 38). “Bir şeyler gerçekten meydana gelmiştir” (Ricœur, 2012, s. 547). Tanık da yaşanmış sahneyi anlatmaktadır. “Kanıtlanmış olan şey, hem geçmiş şeylerin gerçekliği hem de, aynı anda, anlatıcının olay yerindeki mevcudiyetidir” (Ricœur, 2012, s. 547). Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı’nda mücadele eden askerlerin bizzat kendi gözleriyle tanık olduğu olayları ayrıntılarıyla anlattıkları günlükleri, seyir defterleri ya da mektupları tarih açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

Kendisine yayımlanması için verilen, önce Çanakkale daha sonra Makedonya’ya savaşmaya giden Périgordlu Jean-François-Marc Leymonnerie’nin mücadelesinin anlatıldığı daktiloyle yazılmış kitabı okuyan Yves Pourcher, daha önce böyle bir anlatı ile karşılaşmadığı için, Doğu cephesinde bacağını kaybeden askerinin anılarını çok değerli bulur. Çünkü “hatıraları kurtarmanın tek yolu onları sürekli bir anlatıda yazı ile sabitlemektir. Sözler ve düşünceler ölürken, yazı kalır” (Halbwachs, 2018, s. 97). Günlüğü okurken, askerinin güçlü bir karakterinin,

⁸ İncelen Fransızca yapıtlardan yapılan alıntılar tarafımda Türkçeye çevrilmiştir.

inatçı bir kişiliğinin olduğunu gözlemler. Askerin karakteri Pourcher'in dikkatini çekmesine rağmen, metni okurken birtakım tutarsızlıklardan ve kronolojik boşluklardan rahatsızlık duyar. Bu nedenle kafasındaki sorulara yanıt bulmak ve gerçeği açığa kavuşturmak için, askerin yaşadığı şehre Ribérac'a gider. Üç kızı, bir damadı ve biri büyükbabası için büyük bir hayranlık duyan, diğeri daha mesafeli olan iki erkek torunu ile tanışır. Onların Leymonnerie ile ilgili anılarını dinler. Ayrılırken kendisine asıl müsveddeyi, içinde askeri kimliği, iki çeşit yol defteri ve çok sayıda mektup olan bir çanta takdim ederler. Asıl metin ile daktiloyla yazılmış metni karşılaştıran Pourcher, biçim ve içerikte farklılıklar gözlemler. Erkek torununun verdiği metin çok uzun, özlü ve dikkatlice birleştirilmiş bir yol defteri olmasına rağmen, asıl metin mektuplardan ve not defterlerinden oluşturulmuş bir kolaj gibidir. Böylelikle Pourcher, Leymonnerie'nin daha önce yazdığı metinleri kopyalamaktan memnun olduğu kanısına varır. Anılarını kopyalamaya tam olarak ne zaman başladığı bilinmese de ilk bölümünü 19 Ekim 1935 yılında Roche-sur-Yon'da, son bölümünü ise 30 Mart 1939'da saat 21'de tamamlar.

Torunu büyükbabasının metnini daha çekici kılmak için değiştirmiştir. Günümüzde hoş gözükmeyebilecek bazı bölümleri silmiş bu da önemli mektupların kaybolmasına neden olmuştur. Geçişler için mektuplardaki alıcı isimleri silerek ve bazı ifadeleri değiştirerek yazıları uyumlu hale getirmiştir. Sonuç ise gerçek olmayacak kadar iyidir. Bu yüzden Pourcher, Leymonnerie'nin biçimine ve metnine sadık kalarak asıl el yazmayı daktiloyla yeniden yazar.

Bu uzun anlatı, Leymonnerie'nin 12 Aralık 1914 tarihinde sınıfıyla birlikte hizmete çağırılmasıyla başlayıp, 18 Şubat 1918 tarihinde Bordeaux hastanesinden ayrılışıyla sona erer. Savaşın başından sonuna kadar yazmayı bırakmaz. Gidişinden beş gün sonra ilk mektubunu anne babasına gönderir. Ailesinin saygı ve sevgiyle koruduğu mektuplar, anılarını oluşturur. Evine döndüğünde annesinin sakladığı mektupları okur. Bunun yanı sıra, Jean oldukça değerli başka bir doküman daha ekler: Çanakkale Seferi sırasında 16 Mayıs'tan 20 Ağustos 1915'e kadar tuttuğu, iki farklı şekilde kaleme aldığı yol defteri. Asıl metin, ikiye katlanmış kareli kâğıt sayfalarından oluşan kurşun kalemle silik ve sıkı bir şekilde yazmıştır. Arka tarafına, yakın olduğu bazı astsubayların ve askerlerin adreslerini not almıştır. Hepsini yol haritası olarak adlandırır. İlk metne bazı açıklamalar ekleyerek siyah mürekkeple yeniden yazdığı ikinci versiyonu ise zımbalanmış defter biçimindedir. İyileşme sürecindeyken 19 Aralık 1915 yılında yazımını tamamlamıştır.

Leymonnerie savaş anılarını kendisinden sonra geleceklere adar. Bu anlatılarla birlikte torunları, dedelerinin imgelerini de saklarlar: Baston gürültüsünü, kalktığında sert el çırpmalarını, “asker kalk” komut alışkanlığının neden olduğu ani kalkışlar... Onu araba sürerken, balığa giderken, avlanırken ve tenis oynarken gördükleri için şaşkın, aynı zamanda mutludurlar. Onlara nasıl yüzmeyi öğrettiğini heyecanla tekrar tekrar anlatırlar. Hikâyesini “bir bacağım batıda bir bacağım doğuda diyerek bitirir. Torunları dedelerinin sakatlığından dolayı fiziksel ve ruhsal olarak acı çektiğini, sakatlığından dolayı utancını gösteren izlenimleri anımsarlar. Öğrenciyken babasının okul ziyaretini anımsayan kızı, babasının sınıf arkadaşlarının bastonuyla ilgili yorum yapıp yapmadıklarını sorduğunu söyler.

19 Ağustos 1895 yılında eğitimci bir babanın ve yönetici bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelen Leymonnerie, tek çocuktur, fazla şımarık ve inatçı bir yapıya sahiptir. Savaş sırasında yazdığı mektuplar anne-oğul arasındaki çekişmeyi gözler önüne sererken; babanın kenara çekildiği gözlemlenir. 15 Aralık 1914 tarihinde subay olarak askere alınan Leymonnerie, 18 Nisan 1915'e kadar Bordeaux'da kalır. 18 Nisan'dan 23 Mayıs'a kadar Mondros'ta; 15 Haziran'dan 8 Ağustos'a kadar Çanakkale'de bulunur. Askerdeyken ailesine gönderdiği mektuplarda ve kartpostallarda gemiyi, denizi, gökyüzünü ve yavaş yavaş keşfettiği yeni ülkeleri betimler. Leymonnerie'ye göre savaş, egzotik renklerle bezenmiş bir macera gibidir (s. 24).

Mont-de-Marsan kışlasında bölüğünün tek üniversite mezunu olan Leymonnerie, kışlasına geldiği günden itibaren ailesine yazdığı ilk mektuplarında bazen itaat etmekte zorlansa da hızlı bir şekilde hiçbir şey düşünmeden hareket edebilecek sersemleşme ve duyarsızlaşma derecesine geldiklerini dile getirir (s. 24). 17 Ocak 1915'te sınavlara girerek yedek subay olmaya hak kazanan Leymonnerie, 25 Mart'a kadar kalacağı 144. Kışlası için Bordeaux'ya gider. Burada zorlu bir askeri eğitimden geçen Leymonnerie, başarısız olur ve ne astsubay ne de başçavuş unvanı alır. Unvan alamayışından dolayı her ne kadar hayal kırıklığına uğrasa da Mont-de-Marsan'da otuz beş kişilik bir bölüğü komuta etmesi onu teselli eder. Nisan ayından itibaren seçilen askerler, Çanakkale'de savaşmak için Mont-de-Marsan'dan ayrılmaya başlar. Mıknatısın demiri çektiği gibi Doğu'nun da onları çektiğini söyleyen Leymonnerie, arkadaşları ile birlikte Doğu'ya gitmek için gönüllü olur. Onbaşı unvanı alan Leymonnerie, Mont-de-Marsan'da geçirdiği son akşam arkadaşları Caillaux ve Lagauzère ile birlikte yemek yiyip geri döneceklerini ve başarılı olacaklarını ümit ederek kadeh kaldırır. Kasım 1915'te Leymonnerie, bu üç arkadaştan yalnızca kendisin sağ kaldığını, Caillaux'nun Sırbistan'da olduğunu ve ondan üç aydır haber alamadığını; Lagauzère'in de 7 Ağustos 1915 saldırısı sırasında kaybolduğunu söyler ve "Öldürülmüş olmak sizi korkunç bir şekilde sakatlayan Türklerin mahkûmu olmaktan daha iyidir" (s. 67) der.

Yaklaşık üç gün süren ve deniz tutması sorunları ile geçen deniz yolculuğunun ardından, savaş sahnesi karşılardır:

Uzakta, sarımsı gri kıyılar hafif bir sisin içinden beliriyor. Sağda Asya, solda Avrupa; biz ise Çanakkale'nin karşısındayız. Avrupa kıyısının kuzeyindeki koyunda, kırka yakın farklı türde gemi görüyorum; vapurlar, zırhlılar, kruvazörler, yük gemileri, trol tekneleri, Arcachon Körfezi'nden motorlu tekneler... Bazıları demir atmış, bazılarıysa hızlıca yer değiştiriyor. Biz ise sürekli kıyıya yanaşıyoruz (Leymonnerie, 2003, s. 75).

Leymonnerie'ye (2003) göre Avrupa kıyısının görüntüsü ağaç olmadığı için heyecan verici değildir: "Türkün geçtiği yerde artık ağaç yoktur. Dik ve tebeşir uçurumlar, Fransız kampına doğru en tepede Seddülbahir Köyü'nün harabeleri bulunur" (s. 76). F. Charles-Roux *Çanakkale Seferi*'nde Seddülbahir'i Avrupa'nın şatosu olarak değerlendirir. Büyük altıgen kuleleriyle, yan kapılarıyla, süslü duvarlarıyla, topa tutulmuş ancak hala sağlam yerleriyle, sökülmiş kocaman top parçaları ile bu eski Türk kalesi, muhteşemdir (Akt. Leymonnerie, 2003, s. 100).

31 Mayıs 1915'te Çanakkale'de altıncı alayı yöneten Yarbay Nogès, Türkler karşısında savaşan askerlerdeki korku ve paniğin üstesinden gelmek için onları tutuklayarak cezalandırır. "Herkes kendini kurtarsın! Türkler orada!" (Leymonnerie, 2003, s. 27) çığlıklarıyla ilk sıradaki hendeklerin arkasına saklanan altıncı alayın dokuzuncu bölüğünden yedi asker tutuklanır ve soruşturma başlatılır. On beş gün sonra, 1915 bölüğünden Leymonnerie ilk sıraya yükselir. Korktuğunu anımsamaz. Bir süre sonra "poilu" olarak kutsandığını yazar. "Poilu" I. Dünya Savaşına katılan Fransız erkeklerle verilen cesur, erkeksi anlamlarına gelen bir sıfattır. Leymonnerie cesur ve direnişçi bir asker olmasına karşın, Türklerin gücünün farkına varmıştır ve mücadelelerinin sonuçsuz kalacağını öngörmüştür: "Alan bir hayli çetindir. Sıcaklık ise bunaltıcı. Türkler bize kışkırtıcı bir direniş gösteriyor ve öfkeyle saldırıyorlar. Bölüklerin kahramanlığına rağmen ilerlememiz anlamsız" (Leymonnerie, 2003, s. 28) diye yazar. Sonraki günlerde genç askerde endişe baş göstermeye başlar: "Saldırılmasından korkuyoruz fakat itiraf ediyorum ki kendi kendimize saldırmaktan daha çok korkuyoruz. Türk makinalı tüfeklerin ateşi altında süngü hücumu yapmak bize doğru gelmiyor" (Leymonnerie, 2003, s. 28).

Fransa ordusunda yer alan Yunan askerlerle karşılaşan Leymonnerie, onlarla yalnızca tek şey hakkında konuştuklarını, bir an önce Türkleri yenmek için Çanakkale'ye gitme isteğinde olduklarını söyler. Fransa'ya gitmek için Mondros'tan ayrılan yüzlerce yaralı askerin ise

Çanakkale'ye geldikleri için pişman olduklarını ve evlerine döndükleri için mutlu olduklarını belirtir. Yaralılarından edinilen bilgilere göre henüz ilerleme sağlanamamıştır. İngilizler ise Kirte'ye doğru az da olsa ilerleme kaydetmiştir. Amaçları Marmara Denizi'nde Türkleri sıkıştırarak tüm iletişimlerini kesmektir.

Askerlerin tam olarak bilgilendirilmediğinin altını çizen Leymonnerie, yalnızca Çanakkale'de değil Fransa'da da yaşananlardan fazla haberdar olmadıklarını dile getirir ve ailesinden birkaç gazete göndermelerini ister. Savaş her geçen gün şiddetini arttırmakta, taraflar ağır kayıplar vermeye devam etmektedir: “Çok güçlü esen rüzgâr bize her türlü kötü kokuyu getiriyor. Alman, Türk, Fransız cesetler önümüzde, mazgalların birkaç metre uzağında yatıyor. Büyük yeşil sinekler etrafımızda giderek artıyor, ama biz her şeye alıştık” (s. 104).

Çanakkale'nin geçilememesinde önemli rol oynayan, düşman hattının susturmakta zorlandığı bataryalar hakkında Leymonnerie 20 Haziran 1915 tarihli günlüğüne şöyle yazar: “Türklerin her yerde bize büyük zarar veren uçan bataryaları var. Bu sabah saat beşten beri, ondan fazla insanın öldürüldüğünden ve beş atın telef olduğundan veya yaralandığından eminim” (Leymonnerie, 2003, s. 104). Ölümle burun buruna gelen her asker gibi Leymonnerie de biran evvel savaşın sona ermesini istemektedir: “Neredeyse benim kafamda da şarapnel parçası olacaktı. Buna tamamen alışkınım ancak yine de bunun sona ermesini dört gözle beklediğime inanmanızı rica ediyorum” (s. 104). İlerleme kaydetmekte zorlandıklarını söyleyen Leymonnerie, ilerleme konusunda ısrar etmeleri durumunda askeri kaybın çok ağır olacağını altını çizer. Çanakkale cephesinde savaşa katılan öteki askerler gibi Leymonnerie de Türk askerinin hafife alınmaması gerektiğinin farkına varmıştır:

Türkler, söylenenin ya da sanılanın aksine, kalite ve nicelik bakımından bizimkine eşit savaş malzemesine sahipler. Alman subaylarının komuta ettiği Türk askeri, cesur, işini iyi bilen mükemmel bir asker ve burada yaptığımız şeyin askeri bir yürüyüş olduğunu sanmayın. Alakası bile yok. Hatta her iki cepheyi de gören herkesin görüşüne göre bile Fransa'dakinden çok daha korkunçtur (s. 108-109).

Cephede cehennemi yaşarken, mektuplarında yaşadıklarını günbegün ailesine anlatan Leymonnerie için yazmak çok değerlidir. Kendisinin ve arkadaşlarının dayanmak zorunda kaldığı anları anlatmak, onu ayakta tutarak ona mücadele için gereken gücü sağlar. Bu nedenle mektuplarında ailesinden kart değil üzerine kendisinin de yazabileceği mektup ve kalem göndermelerini istediğini yazar (Leymonnerie, 2003, s. 110). Su kıtlığı, sineklerin çokluğu, cesetlerden yayılan kötü koku, hızla bulaşan hastalıklar savaşı daha da korkunç hale getirmektedir. Dizanteri hastalığına yakalandığında ilk kez acıyı ve ölümü yakından gördüğünü söylediği Çanakkale Cephesi'nden ayrılırken yazdığı 12 Ağustos 1915 tarihli mektubunda şöyle diyecektir: “Çanakkale'yi tekrar görmek isteyip istemediğimi sormamın bir faydası yok. Cevap önceden biliniyor. Geri dönmek için her şeyi yapacağım” (Leymonnerie, 2003, s. 157).

Kafası karışmış Fransız askerlerinin Çanakkale ve Makedonya'daki deneyimleri (1915-1918)

Batı düşüncesindeki Doğu imgesinin oluşumunda, Doğu'yu merak edip Doğu'ya seyahat etmiş ve izlenimlerini taraflı ya da tarafsız olarak anlatan gezginlerin rolü büyüktür. Özellikle de dönemin en güçlü devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu kültürel zenginliği sayesinde Orta Çağ'dan beri Batılı gezginlerin uğrak yeri olmuştur. Fransızların Türklerle ilk karşılaşmaları Haçlı Seferleri sırasında olduğu için Fransız Haçlılar, doğal olarak Müslüman Türklerden olumlu şekilde bahsetmemişler ve yarattıkları olumsuz kalıp imgeler (stereotipler) uzun süre “ait oldukları toplumun hem imgelemine hem de edebiyatını etkilemiştir” (İldem, 2000, s. 24). XVIII. Yüzyılın ortalarına doğru gezginler, Osmanlı topraklarında yaşayan diğer halkları keşfetmişler, özellikle de “filozofların Fransa'sından gelen gezginler, kendilerine göre ezilen

halklara daha büyük yakınlık göstereceklerdir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücünü yitirmiş olması, Müslüman olmayan halkları koruma bahanesiyle Avrupa devletlerinin yeni etki alanları ve belki de yeni topraklar edinmeleri düşüncesini mümkün kılmıştır" (İldem, 2000, s. 27). Abbé Barthélemy ve Choiseul-Gouffier tarafından kaleme alınan anlatılar, nesiller boyu sürecek Antik Yunan hayranlığını uyandıracaktır. Castellan, Poqueville, Chateaubriand, Tancoigne, Pertusier, Ambroise Firmin-Didot, Forbin Kontu gibi gezginlerin anlatılarının ortak özelliği Yunanlıların Türklerin baskısı altında ezildiği ve Antik Yunan'ın yeniden ayağa kalkması gerektiğidir. Benzer şekilde Marcellus, Fontanier, Renouard de Bussière, Michaud ve Poujoulat, Joseph D'Estournel, Lamartine gibi Fransız gezginlerinin kaleminden çıkan anlatılar, Yunanlıların, Antik Yunanlıların torunları olduklarını kanıtlayacaklarını ve onları baskı altında tutan Türkleri yeneceklerini vurgular (İldem, 2000, s. 171).

Michaud, Çanakkale Boğazı'nı koruyan hisarların bakımsız durumundan yola çıkarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çok zayıflamış olduğunu söyler. Çanakkale Boğazı'nı koruyan hisarlar pek çok gezginin ilgi noktası olmuştur. Kafalarında, boğazların ve İstanbul'un nasıl korunacağı olan gezginler, bu hisarların pek de güçlü olmadıklarını gözlemlemişlerdir (İldem, 2000, s. 199-200).

Eusèbe de Salle, Gérard de Nerval, Maxime du Camp, Alexis de Valon, Thouvenel, Flaubert, Gautier ve About'ın Antik Yunan'ı diriltme konusunda görüşleri şu doğrultudadır:

Yunanistan kıyıları gizemlerini büyük ölçüde yitirmiştir; artık İstanbul'dur beklenen an, iyi ve kötü yönleriyle. Antik kalıntılardan çok, İstanbul'un çeşitli semtleri gezilmektedir; İstanbullu Yunanlılar/Rumlar Antik Yunan'la değil Bizans'la özdeşleştirilirler ve eskiden nasıl Antik Yunan'ın torunlarının yeniden dirilmesi beklendiyse, şimdi de Bizans'ın yeniden dirilmesi beklenilecektir; ancak Bizans çok olumlu şeyler çağrıştırmadığı için bu düşünce gelişecek zemin bulamamıştır (İldem, 2000, s. 232).

Doğu'yu ötekileştiren, Antik Yunan'ı diriltme arzusu ile yanıp tutuşan, son günlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşılması gerektiğini savunan Fransız gezginlerin yapıtlarıyla büyüyen çoğu eğitilmiş Fransız askerler de hafızalarına kazınan Türk imgesiyle yola çıkarlar.

1915 yılında, istikrarsız bir hükümet tarafından aceleyle örgütlenmiş ve gelişigüzel bir seferle 80.000'den fazla Fransız askerleri Çanakkale Boğazı'na gönderilir. Başarısızlık kaçınılmazdır, sağ kalanlar ise Makedonya'ya çok daha önemli olan başka bir sefer için gönderilir. Toplamda yaklaşık 400 000 Fransız askeri Doğu ordusunda görev almıştır. Askerler bilinmeze doğru yola çıkmışlardır. İstanbul, Doğu ve Yunanistan o ana kadar yalnızca yazınsal metinlerde karşılaştıkları sözcüklerdir. Benzer şekilde 12 Haziran 1915 tarihli günlüğünde Leymonnerie de bunu dile getirmiştir. Günlüğünde, "Doğu" "güneşi kucaklayan" "ölümsüz Yunanistan", "antik güzellikler" gibi şeyler yazmak istediğini ancak sıradan bir onbaşıya göre bunun iddialı olacağını söyler.

Askerlerin günlüklerinde gerçekler hiç de iç açıcı değildir; doğal koşullar, iklim, azık, donanım, cephane, hastalıklar, mektupların çoğunda sansürlenir. Fransa'daki ailelerin bunlardan haberdar olması engellenir. Bu duruma basın da sessiz kalır. Onların acıları ve fedakârlıkları göz ardı edilir.

İçlerinde büyük bir acı vardır: İstanbul'u kazanmanın imkânsız olduğunu anlarlar, Makedonya'nın hayallerindeki Yunanistan'a benzemediğini, tüm nüfusun Yunan olmadığını ve Yunanlıların bile onları görmekten mutlu olmadığını fark ederler. Kendi hükümetleri bile Fransız askerlerini terk etmişken, neden kendi ülkelerinden uzakta öleceklerdi? Bunun Fransa'ya yararı neydi? (Saint-Ramond, 2019, s. 7).

Çoğu, Fransa gibi gelişmiş bir ülkenin sosyal ve kültürel değerleriyle yetişmiş olan askerler, Doğu'yu tam olarak bilmemektedir. Doğu algısı hayranlık uyandıran ya da tam tersi

hoşlarına gitmeyen birtakım önyargılardan ibarettir. Doğu hayali de askerlerin kültürel seviyelerine göre değişiklik göstermektedir.

Fransa'daki genel seferberlik, Jacques Ancel, Jérôme Carcopino, Jean Giraudoux, Drieu La Rochelle, Louis Cordier gibi genç aydınların ve François Charles-Roux, Marcel Dunan gibi diplomatların; Paris Barosu avukatlarından Georges de Lacoste ya da Lucien Lamoureux; Étienne Burnet, Pierre Maridort gibi büyük doktorların; Albert Londres ya da Sunday Times yönetmeni Ashmead-Bartlett gibi gazetecilerin de Doğu cephesine gönderilmesine yol açar (Saint-Ramond, 2019, s. 13).

Aynı zamanda Çanakkale Savaşı sırasında Fransa'dan gelen arkeologlar da çok önemli çalışmalar yapmak için zaman bile bulmuştur. Çanakkale'de yolların kazılması lahitlerin, heykelciklerin ve antik vazoların keşfini sağlar: Fransız birlikler tarafından keşfedilen ve daha sonra profesyonel kazı ekipleri, “Khersonesos Yarımadası”nın güney bölümü yakınlarında, Ela Denizinin güney ağzında, Elles Burnu'nun Herodotos ve Thukydides'e göre, Elaious kuzeydoğusunda, bugünkü Çanakkale Şehitler Anıtı'nın bulunduğu alan ile batısında yer alan Morto Limanı arasında yer alan” (Akbaytdogan, 2011, s. 3). Trak Elaious (Eleonte) antik kentini keşfederler.

Doğu cephesinde mücadele edenler, savaş sırasında ya da sonrasında tarihe geçmeye yasaklanmış gibidirler. Hazırlıksız olarak aceleyle yapılan sefer sonucu gerçekleşen başarısızlıklara, gereksiz ölümlere çok fazla dikkat çekilmez.

Doğru dürüst haber alacakları bir gazete olmadığı için mektup, askerler için çok önemlidir. Her mektup tarif edilemez bir mutluluk kaynağıdır. Yakınlarından gelen mektupları özenli bir şekilde üzerlerinde taşırlar. Mektuplar Çanakkale'ye ulaşması savaş şartlarına göre bir ayı bulur. Askerler yazmaya büyük özen gösterecekler de çoğu zaman mektupları karşılık bulmaz. İnsanların gerçeklerden haberdar olmasının önüne geçilmesi için yapılan askeri sansürden dolayı, gerçek savaş ve yaşam koşullarını açıklanmak şöyle dursun gerçek neredeyse inkâr edilir. Genç subay Jean Lovichi'nin Gelibolu Yarımadası'ndan ailesine yazdığı mektubunda “Öte yandan ülke çok sağlıklı. Ne sinek ne sivrisinek, az rutubetli geceler, az aşırı sıcaklar ve bölgenin tarif edilemez dinginliğinden” (Saint-Ramond, 2019, s. 17) bahseder.

Doğu'ya gönderilen askerler, yalnızca kitaplardan edindikleri kadarıyla hayal ettikleri Doğu'da, Verdun'da yaşadıklarından daha az zorluk yaşayacaklarını umarak gelmişlerdir. Ancak hiçbir gerçeğin bilincinde değildir. Marsilya'ya kadar yolculuk her ne kadar egzotizm esintisi taşısa da yolculuk koşulları, tehlike ve ölüm riski endişe vericidir. Midilli adasına geldiklerinde endişelerinin yersiz olmadığını anlarlar. Yolculuk tehlikelerle doludur, ancak vardıkları yer çok daha tehlikelidir.

Doğu'ya gönderilen erkekler, dört yıllık eğitimin ardından çok net kurallar olmadan belirli ölçütlere göre seçilmiştir. İlk gönderilenler deneyimli olmalarına karşın, daha sonra acil olarak gönderilenler yeterince askeri eğitim almamış gençlerden oluşmaktaydı. Ancak önemli kayıpların olması, Fransız cephesinin düştüğü durumdan kurtulmasını isteyen gönüllüleri de cepheye itmiştir. Hatta ordu, mahkûmlara, eski reformculara ve bazı sendikacılara da çağrıda bulunduğu için, bazı askerlerin kendilerini değersiz hissetmelerine neden olmuştur. Bununla ilgili ikinci Afrika alayı askeri M. Renouf: “Lejyonerler ve 10 ila 15 yıl ağır işlerde çalıştırılmaya mahkûm edilmiş ve günahlarının bağışlanması için savaşmaları talep edilen Afrika zindanlarından gelen siyah tenli bazı” (akt. Saint-Ramond, 2019, s. 22) başlardan söz eder.

Piskopos asker Bouard da benzer şekilde “(...) Cezaları Doğu'ya gönderilmek” diyerek bu aşağılanmanın tercümanı olur (Saint-Ramond, 2019, s. 22). Bu izlenim, basın ilgisizliğiyle de desteklenir. Haber müdürleri, gazetecilerinin bölgenin uzak ve karışık olduğunu ileri sürerek

bölgeye gönderilmelerini istememektedirler. Hiçbir gazeteci cephenin ya da geride savaşıyanların fotoğraflarını yayınlamaz. Basın, sadece, donanma gücüne ve İstanbul'un alınışının önemine vurgu yapan harekâtlarla ilgilenir. Ancak gerçek yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlar. Daha önce haber müdürünün, bölgenin uzak ve karışık olduğunu ileri sürerek bölgeye gönderme konusunda isteksiz olduğu gazeteci Albert Londres, 3 Haziran 1915 tarihinde *Le Petit Journal*'de:

Çünkü bu Çanakkale çıkarması uzaktaydı; Fransa'nın güneşin kavurduğu ülkelere yapmaya alışkın olduğu seferler gibi görünüyordu. Herkes — yola çıkan askerler de, onları uğurlayanlar da — karaya çıkar çıkmaz sadece yürümeleri gerekeceğini sandılar. Sağdan soldan birkaç el ateş edilir, yukarıdan birkaç kahramanca atış yapılır... ve yürünür. Sağdan, soldan ateş, birkaç şanlı kurşun ve yürümek! Ama İstanbul'a bu şekilde gidilmez. Bu, Nieuport'tan Vosges'a kadar uzanan savaş gibidir (akt. Saint-Ramond, 2019, s. 23).

Askerlerin kendileri de Doğu'ya gitmeyi sorgulamamışlardır. Onların Doğu imgesi XIX. Yüzyıl edebiyatından ve Pierre Loti'nin yayınlandığında büyük bir yankı uyandıran Azyadé (1879) ve Désenchantées (1906) adlı yapıtlarından oluşmaktaydı. Fransız tarihçi ve gazeteci Alfred Mézière bu konuda şu şekilde yazmıştır: “Genç kızlar Loti'nin romanlarına deli oluyorlardı ve boyunlarında onun adının yazılı olduğu kalp şeklinde madalyon taşıyorlardı” (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 23). Loti'nin sıkça Doğu'ya yaptığı ziyaretleri, askerlerin refah toplum, kentsel uzam ve “yalnızca aşk için doğmuş ve yalnızca onun için yaşıyor gibi görünen” (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 23). Türk kadını beklentisi uyandırmıştır. Bu nedenle bu umutla yola çıkan askerler, savaşın ve bölgenin gerçekleri ile yüzleştiklerinde, çok daha derin yaralar almışlardır.

Savaş sırasında çavuş olan Fransız yazar Pierre Drieu La Rochelle:

Bir süredir Türkiye'yi hayal ediyordum (...) Öte yandan, herkes bir şekilde Türkiye'yi ya da Fas'ı hayal etmiştir ve her alay, sabah uyandığında hayaller ülkesine geldiğini, başka insanların öldürülmeden öldürüldüğü ve savaşın sona erdiği bir ülke olduğunu bir an aklından geçirmiştir. Bizi düşmanlıkların ana tiyatrosundan uzaklaştıran geçici bu duygu ile baştan çıkarıldık. Türkler bize pitoresk, eğlenceli ve nüfuzlu rakipler gibi görünüyordu (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 23)

diye yazmıştır.

Zorlu deniz yolculuğunun ardından ulaştıkları Ege denizi tüm askerlerin dikkatini çeker. Özellikle de kültürlü olanlar için, Ege denizi Homeros'u çağırıştırır: “Çünkü Yunan Mitolojisi'nin karakterleri özellikle çocukluğumu büyülemiştir, çünkü isimleri bir zamanlar bana tanıdıktı, şimdi beni bugün karşılıyorlar ve etrafımda toplaşıyorlar.” (Saint-Ramond, 2019, s. 31). Gemiden iner inmez çok çetin bir mücadelenin içine düştüklerini fark ederler. Yaya olarak bükülmüş ve kırılmış süngülerle, ezilmiş teneke kutuları, paslı tüfeklerle dolu yerlerden geçmeleri gerekiyordu. Her adımda şekilsiz ganimetleri toplamaları gerekiyordu. Beş kilometre öteden toprağın altındaki ve üstündeki hayvan ve insanlardan gelen mide bulandırıcı çürük kokusu duyuluyordu (Saint-Ramond, 2019, s. 41).

Komutandan sıradan askere kadar herkes, ihtiyatsız hareket ettiklerinin farkındadır. Bu durumu savaşa Akdeniz Seferi Orduları Başkomutanı olarak katılan İngiliz General Ian Hamilton şu şekilde değerlendirir: “Taktiksel açıdan bir hafta bizim, öteki hafta Fransızların saldırımları elbette aptalcaydı ancak pratik olarak başka seçeneğimiz yoktu” (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 42). Akli başına gelmiş Drieu La Rochelle de Hamilton'un sözlerini “Zaman zaman, alışkanlığımızı yitirmemek için savaşıyoruz. Ancak İngilizler yürüdüğünde, biz hareket etmiyorduk. Biz hareket ettiğimizde ise, onlar hayallere dalıyordu” (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 42) diyerek doğrular.

Birkaç hafta sonunda kara zaferini tatma umudunu yitiren asker, denizde başarılı olma hayalini kurmaya başlar. Ancak denizde ilerlemek de düşündükleri kadar kolay olmayacaktır:

Birden olağanüstü bir gürültü, korkunç bir patlama her yeri toz duman etti (...) İlk başta ne olduğunu anlamadık (...) Daha sonra yavaşça, sanki bir çocuğun iniltisi gibi, denizden bir çığlık yükseldi (...) Bu çığlığı bastıran başka çığlıklar. Ah! Ahhhhh! Toplanmış tüm ölülerin çığlığı gibi umutsuz, korkunç bir uğultu. Korkunç ve çılgıncaydı (...) Yaşam için savaşan insanların uğultusu artıyor, gökyüzünü ele geçiriyordu (...) Dayanılmazdı. Karanlıkta hiçbir şey ayırt edilmiyordu (...) Yalnızca her zamankinden daha trajik, daha ürkütücü, daha güçlü büyük çığlık sesi yükseliyordu (...) Tüyler ürpertici uğultu yavaş yavaş azaldı, daha ısırap veren ve daha korkunç. Artık hırıltıdan başka hiçbir şey duyulmuyordu. Birer birer çığlıklar sustu ve yerini sessizliğe bıraktı (...) Hâlâ uzun bir inilti, uçsuz bucaksız bir çağrı, bir hıçkırık. Bitmişti. Yine de gece iç çekiyordu ve uzun süre bu ölüm gürültüsünü işittik (...) O gece kimse uyumadı (Saint-Ramond, 2019, s. 42).

Askerler kötü haberleri gizlemesine, Fransız basının da ailelere güven verecek güçlü donanmadan bahsetmesine rağmen durum her zaman bu şekilde değildi. 1896 yılında denize indirilen 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye çalışırken batırılan 648 denizcinin öldüğü *Bouvet* örneğinde olduğu gibi menşeli mayınların yaptığı yıkım, askerler arasında olduğu kadar basında da büyük yankı uyandırır. Eleştiri gazetesi *Fantasio*, Çanakkale'de bulmayı umdukları Antik Yunan kadınlarını kendileri için ölen *Bouvet*'nin denizcilerine teşekkür ederken resmeder (Saint-Ramond, 2019, s. 45):

Seferin henüz başlarındayken yaşanan bu trajik olay, aynı zamanda siyasi ve yazınsal yıllıkta yayınlanan “*Bouvet*'nin ölümü (fr. la mort du Bouvet)” adlı şiire de konu olur (Saint-Ramond, 2019, s. 46-47). Savaş muhabiri Domergue ise şu sözlerle durumu özetler: “Fransa cephesine gittim. Korkunçtu. Ancak burası, durmadan top mermileri ve fırtınayla süpürülen ıssız bu toprak, daha kötü” (Saint-Ramond, 2019, s. 47).

Savaş alanı o kadar dardır ki askerler, bu alanı, üç tarafı denizle, dördüncüsü cepheyle çevrili dikdörtgen bir biçimde kapalı bir dünya gibi algırlar. Bozcaada'da birkaç gün geçirebilen nadir birlikler dışında diğerleri sürekli asker, malzeme ve ölümlerle dolu savaş cehenneminde kalmak zorunda kalmışlardır. Fransa'da savaşta ölenler cephe çevresinin dışına gömülmek üzere geriye taşınırken, Çanakkale'de ise sürekli olarak artarak çoğalan ölümler, yaşayan askerlerin arasında kalmıştır. Ölü ile diri arasındaki ayrımın ortadan kalktığı, yaşayanların yalnızca ertelenmiş ölümler olduğu dev bir mezar yeri gibidir (Saint-Ramond, 2019, s. 48). Gömemedikleri kadavra yığını arasında hayatta kalanların, yayılan kötü kokuyu bastırmak için her gün kendilerine dağıtılan sigarayı içerler (Saint-Ramond, 2019, s. 50).

Çanakkale cephesi, dar olmasından dolayı, her askerin belirli bir yerde olduğu, kendi isteğine göre hareket edemediği, gece gündüz top mermilerine ve ateşe maruz kaldığı bölmelere ayrılmış bir uzamdır. Askerler, ne pahasına olursa olsun sürekli olarak sığınacakları hendek kazmak zorundaydılar. Nitekim arkalarında deniz olduğu için geriye dönmeyi akıllarından bile geçirmeleri mümkün değildi. Yaşanılanlara tanıklık eden Yarbay Mézig, dünyanın birçok yerinde başka savaşlarda bulunduğunu ancak hiçbir yerde Gelibolu Yarımadası'ndaki gibi bir

savaş atmosferi deneyimlemediğini söyler. Her türlü haşere tarafından kemirilmeye, enfekte suları içmeye, cesetlerin arasında yaşamaya, gece gündüz acımasız savaşa mahkûm bırakılan askerlerin acılarına şahit olan Yarbay Mézig, geride, sağda solda deniz olduğu için stratejik olarak geri çekilmenin söz konusu bile olmadığını söyler (Saint-Ramond, 2019, s. 83).

Askerlerin sahip oldukları donanımlar gereksinimlerini karşılamıyordu. Şubat ve mart aylarında yola çıkan askerlerin ufuk mavisi askeri üniformaları, mayıs ve haziran aylarında Çanakkale iklimine uygun değildi. Problemi kendisi çözen askerler ise havalar soğumaya başladığında kendilerini sıcak tutan kıyafetler olmadığı için soğukla mücadele etmek zorundaydılar. Yanlış düşüncelerin aksine değişen hava şartları ile mücadele etmek zorunda kalan askerler, haziran ayından itibaren aşırı sıcak, kasım ayı ile birlikte de soğuk ve şiddetli rüzgâra maruz kalmışlardır. Sadece iklim değil bölgedeki hamamböcekleri, kertenkeleler, kaplumbağalar, engerek yılanları, akrepler, bitler, özellikle de cehennem azabı olarak betimledikleri sürekli çoğalan sinekler askerleri olumsuz etkilemiştir.

Seferin bu kadar uzun süreceğini öngöremeyen askerler, yeterli donanım ve teçhizatla yola çıkmadıkları için, çok fazla zorluk çekmişler hatta öldürülen askerlerin eşyalarını açık arttırmada satın almak zorunda kalmışlardır. Yakacak odun olmadığından kasım ayında -8 derece soğuk ile mücadele etmek için yerden sökülen ağaç köklerini kullanmışlardır.

Su yokluğundan dolayı yeterli hijyen şartlarını sağlayamayan askerler, rüzgârın getirdiği toza bulanmıştır. Çavuş J. L., altı gündür bir damla suyunun olmadığını ve yüzünün güneşle kurumuş nemli toz kalıplarıyla kaplı olduğunu yazar (akt. Saint-Ramond, 2019, s. 63). Benzer şekilde Jean Lovichi de tozdan ve kirlilikten şikâyet eder: “Tozluyum, saçlarım diken diken, bölük üniformam ile hangi orta çağ başıbozuğa benzediğimi bilmiyorum. Biz Türkler gibi giyinmiştik: öte yandan Türkler, Avrupalı gibi giyinmeyi deniyorlardı” (akt. Saint-Ramond, 2019, s. 63).

Serinlemek ve yıkanmak için denizi kullananlar için deniz tuzu sıkıntı yaratır. Bununla birlikte tuvalet de büyük bir sorundur. Kampa, duvarlara ya da bayırlara tuvaletlerini yapanlara denize, sahil boyunca inşa edilmiş taşan pisuvarlara tuvaletlerini yapmalarını gerektiği, aksi takdirde ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını sıkça hatırlatılır (akt. Saint-Ramond, 2019, s. 63).

Balkan savaşları sırasında 19.000 Türk'ün on günde öldüğü kolera salgını göz önünde bulundurularak, harekâttan önce, tüm askerler, kolera ve tifoya karşı aşılancılara rağmen kötü hijyen koşulları başka hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu koşullarda yaralıların da iyileşmesi gecikmekte hatta durumları daha kötüye gitmektedir (Saint-Ramond, 2019, s. 63-65). Mondros'ta tedavi edilen Fransız genç bir askerin mektubu durumu özetler niteliktedir:

İngilizlerin yaralılarını nasıl tedavi ettiklerini görünce insan utanıyor. Açıkça söylemeliyim ki, bize köpek muamelesi yapılıyor. İngilizlerde her hastanın katlanır bir yatağı var, yaralılar bulaşıcı hastalığı olanlardan ayrılıyor ve hepsi iyi ve temiz bir şekilde tedavi ediliyor. Bizde ise, yaralılarla bulaşıcı hastalığı olanlar birlikte yatıyor. Sekiz gündür yüksek ateşi olan bir adamın yanındayım; dizanteri kaptım. Bizim için yatak yok, samanda yatan ampute edilmişleri ve körleri gördüm (...) Burada her gün sekiz ya da on kişi ölüyor. Geçen gün, Türkler tarafından korkunç bir şekilde sakat bırakılmış zavallı bir yaralı (kendi gözlerimle gördüm) can çekişiyordu. Ne yapılabilir? Nakiller için ayrılmış çadıra konuluyor ve orada üç cesetle birlikte bırakılıyor. Zavallı dört saat sonra ölüyor (...) Böyle koşullarda ölmek ne kadar korkunç. Sizce bu tür şeyleri görmek insana cesaret verir mi? Hiç kimse memnun değil, özellikle de Fransa'da yaralanmış olanlar. Yaralarım neredeyse iyileşti ama dizanteri öyle kolay geçmeyecek (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 66).

Hemşire Jeanne Antelme, yaralıların gözlerine ve ağızlarına giren bit ve sineklerle mücadele ettiklerini, daha ağır yaralı olanların onları kovalamaya güçleri bile olmadığını, hastaların yüzlerinde gezinen tarantulalardan, örümceklerden bahseder (Saint-Ramond, 2019, s. 66).

Asker Albert Cerisier, generallerin sürekli askerlerin arasında olduğunu, askerlerle tokalaşıp onlarla iletişime geçtiklerinden bahseder. Askerlerden gerçeği gizlemeden, onlarla olası tehlikeleri ve hayal kırıklıkları paylaştıklarını gözlemleyen Cerisier, çok sevilen General Bailloud'un, kendilerine, hüznü bir şekilde babacan bir tavırla şu sözleri söylediğini aktarır: "Evlatlarım, sizi buraya ölmeniz için getirdim: Beni doğru duydunuz. Ancak, sizden istendiğinde canınızı kolayca verebilmeniz için, onu mümkün olduğunca korumanızı istiyorum... Türkler oradalar. Oraya gitmeniz gerekiyor. Eğer onları yenmezseniz, onlar sizi denize atacaklar" (Akt. Saint-Ramond, 2019, s. 69).

Nitekim Fransızlar için korkulan olmuş, en az kayıpla ayrılmak için çekilme kararı almışlardır.

Tartışma ve Sonuç

Çanakkale Zaferi yalnızca Türk tarihi için değil dünya tarihi için de bir dönüm noktasıdır. Günümüzde hala Çanakkale yerli ve yabancı turistler için tarih turizminin en yoğun olarak yaşandığı şehirlerin başında gelmektedir. Çanakkale Savaşı ile ilgili yapılan bilimsel etkinlikler ve akademik çalışmalar, ders çıkarması ve tarihine sahip çıkması gereken şimdiki ve gelecek nesiller için çok önemlidir. Bu yüzden Çanakkale Savaşı'nın anlam ve önemini daha iyi kavrayabilmek ve o dönemi tarafsız bir bakış açısıyla yansıtabilmek için savaşı farklı kaynakların sunduğu bilgiler ışığında değerlendirmek gereklidir. Bu amaç doğrultusunda, karşı cephede savaşan Fransızların kaleminden çıkan hem yazınsal özellikte hem de tarihi aydınlatacak belge niteliğinde olan yukarıda adı geçen yapıtlar ilk defa tarihsel eleştiri yöntemi kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Elde edilen yeni veri ve bilgilerin, tarihine sahip çıkması gereken nesiller ve bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılara fayda sağlaması umulmaktadır.

Büyük Savaşta Fransız Orduları (fr. Armées Françaises dans la Grande Guerre (AFGG)) verilerine göre, 25 Nisan 1915 ve 6 Ocak 1916 tarihleri arasında Fransa, Çanakkale Savaşlarında 12935 can kaybı, 17371 yaralı vermiştir. 1915 yılında, kararsız bir hükümet tarafından aceleyle örgütlenmiş ve gelişigüzel bir seferle 80.000'den fazla Fransız askeri Çanakkale Boğazı'na gönderilmişti. Doğu'yu ötekileştiren, Antik Yunan'ı diriltme arzusu ile yanıp tutuşan, son günlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşılması gerektiğini savunan Fransız gezginlerin yapıtlarıyla büyüyen çoğu eğitilmiş Fransız askerler için İstanbul, Yunanistan ve Doğu o ana kadar yalnızca yazınsal metinlerde karşılaştıkları imgelerdi. Doğu'yu tam olarak bilmeden, hafızalarına kazınan Doğu imgesiyle yola çıkan bu askerler için Doğu, sadece hayranlık uyandıran ya da küçümsedikleri önyargılardan ibaretti.

Orduya katılmak zorunda bırakılan çoğu asker, nereye gittiklerini niçin savaştıklarını bile bilmeden bilinçsizce yola çıkarken; kültürlü olanlar ise Homeros'u, Antik Yunan'ı çağrıştıran Doğu, egzotik renklerle bezenmiş bir macera gibidir. Yolculuk tehlikelerle doludur, ancak vardıkları yer çok daha tehlikelidir. Farklı umutlarla yola çıkan askerler, savaşın ve bölgenin gerçekleri ile yüzleştiklerinde, çok daha derin yaralar almışlardır. Ölü ile diri arasındaki ayrım ortadan kalkmış, dev bir mezar yığnında dirileri ölülerden ayıran tek şey, dirilerin o anları kaydetmeye devam etmeleri olmuştur.

Kaynakça

- Akbaytogan, T. (2011). *İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Elaious (Eleonte) Kylikleri* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Alkan, N. (2016). Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı ve Zaferi. *Belleten*, 80, 899-938.
- Bingöl, M. A. (2006). *Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Etensel İldem, Ş. A. (2000). *Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar* (1. Baskı). Boyut Kitapları.
- Etensel İldem, Ş. A. (2015). Jean Giraudoux 's Gallipoli: A Representation of Continents in War. M. M. İlhan & M. Bulut & İ. G. Yumuşak (Eds.), *Çanakkale 1915 Tarih, Edebiyat ve Sanat* içinde (465-475). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- Gümüş, N. E. (2022). *Tarihsel roman çözümlemesi örneği: Pierre Miquel'in Çanakkale Cehennemi adlı romanı* [Yüksek lisans tezi]. Namık Kemal Üniversitesi.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek* (Çev. Z. Karagöz, 1. Baskı). Pinhan Yayıncılık. (Orijinal çalışma 1950 yılında yayımlandı.)
- İnce, N. (1994). Anzak Gözüyle Türk Askeri ve Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10(30), 721-723.
- Karaduman, A. (2016). Çanakkale Savaşı Öncesinde ve Sonrasında Anzakların Savaşa ve Türklere Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 141-151.
- Koç, N. (2005). *İngilizlerin Gözüyle Çanakkale Savaşları* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Leymonnerie, J. (2003). *Journal d'un poilu sur le front d'Orient 1915*. Flammarion-Pygmalion.
- Moran, B. (2010). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (20. Baskı). İletişim Yayınları.
- Özkan, A. (2007, 15-17 Mart). Aşk ve Savaş: İki Ateş Arasında Jean Giraudoux [Tam Metin Bildiri]. *IV Uluslararası Gelibolu Sempozyumu Yüzüncü Yıl: Tarih, Efsane ve Milli Muhayyile*, 505-518.
- Ricœur, P. (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş* (Çev. M. E. Özcan, 1. Baskı). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 2000 yılında yayımlandı.)
- Saint-Ramond, F. (2019). *Les désorientés: expériences des soldats français aux Dardanelles et en Macédoine, 1915-1918*. Presses de l'Inalco.
- Sarlo, B. (2012). *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma* (Çev. P. B. Charum, D. Ekinci, 1. Baskı). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 2005 yılında yayımlandı.)
- Soydaş, H. (2017, Aralık 6-9). Pierre Miquel'in Çanakkale Cehennemi Romanında Savaşın Öteki Yüzü ve Türkler [Sözlü bildiri]. *Türk Tarih Kurumu - I. Dünya Savaşı'nın Hukuki ve Tarihi Yönleri Uluslararası Sempozyumu*, Türkiye.